

І.В. Буковський
Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гуманітарних та соціальних наук

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО КОНТРАКТНОЇ ФОРМИ КОМПЛЕКТУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

© Буковський І.В., 2014

Розглянуто питання організації виховної роботи з особовим складом в умовах переходу до контрактної форми комплектування Збройних сил України. Останні події в державі підтвердили стару істину про те, що від морального стану особового складу, його патріотизму і готовності жертвувати собою заради Батьківщини в вирішальному сенсі залежить міць армії. У зв'язку з цим надзвичайно важливою постає проблема всебічного вдосконалення виховної роботи, загалом, і військово-патріотичного виховання, зокрема.

Ключові слова: виховна робота, армія, військово-патріотичне виховання.

In this article, the author examines the organization of educational work with staff in the transition to the contract form of the Armed Forces of Ukraine.

The topic of research at present is extremely relevant, because over the past few months in the public eye in Ukraine began its armed forces. Their state is actively discussing by media, representatives of political forces, political analysts, NGOs, civil society representatives. The reasons for this are several. And most of them - the aggression of Russia against Ukraine and its annexation of the Crimea. Suddenly everyone interested in the problem of combat capability of the army and navy, their ability to safeguard the independence and territorial integrity. Never, since Ukraine's independence so sharply was not on the issue of preserving the sovereignty of Ukraine.

Amid threats facing it became apparent to all problems and difficulties which are in the Armed Forces. It became apparent crisis in the military, where it was unable to protect our territory.

Recent developments in the country have confirmed the old truth that the morale of troops, his patriotism and willingness to sacrifice themselves for the sake of the homeland depends crucially on the power of the army. Due to this crucial problem arises comprehensive improvement of educational work in general and military-patriotic education in particular.

Raising troops in any country depends on the economic, political, ethnic, religious, and many other factors. Radical changes are taking place now in the Armed Forces, for the establishment of adequate in these processes of social and educational conditions and determine the need for optimal development of education, the implementation of current ideas and technologies, the transition from an authoritarian to a person-oriented differentiated system of education.

Key words: educator work, army, military-patriotic education.

За останні кілька місяців у центрі суспільної уваги в Україні стали її Збройні сили. Про їх стан активно заговорили в ЗМІ, представники політичних сил, політичні оглядачі, громадські організації, представники громадянського суспільства. Причин цьому декілька. І головна з них – агресія Росії проти України та анексія нею Автономної Республіки Крим. Раптом усіх зацікавила проблема боєздатності армії і флоту, їх спроможність захищати незалежність і територіальну цілісність держави. Ніколи, за роки незалежності України, так гостро не стояло питання збереження суверенітету України.

На тлі загрози, яка нависла перед нею, всім стали очевидні проблеми і труднощі, в яких перебувають Збройні сили. Стали очевидними кризові явища у війську, коли воно не змогло захистити нашу територію.

Крім того нині Збройні сили остаточно перейшли на контрактну форму комплектування і це теж позначається на їхньому стані.

За всі роки незалежності керівництво держави мало звертало увагу на стан війська. Його фінансування здійснювалося за залишковим принципом, гроші виділяли переважно тільки на зарплату. Бойова підготовка часто-густо проводилася умовно, або лише імітувалася. Нову техніку не закуповували. Як і майже не здійснювалося інших видів матеріально-технічного забезпечення.

Далекою від ідеалу виявилася і підготовка військових кадрів. Командирів та начальників, які здатні командувати і вести солдатів у бій, у нашій армії залишилися одиниці. Багато офіцерів вищої ланки – це лише носії погонів, виданих попередньою владою держави за особисту відданість, за те, що допомагали розкрадати і розформовувати частини, продавати техніку і озброєння та послаблювати обороноздатність держави. У підсумку маємо мінімум бойових спеціалістів та максимум управлінського персоналу.

Події в Автономній Республіці Крим показали і недостатній морально-бойовий стан особового складу підрозділів Збройних сил, низький рівень виховної роботи в них. Інакше як пояснити той ганебний факт, що із 18,8 тисяч українських військовослужбовців у Криму, лише 4.3 тисячі залишилися вірними Україні.

Тому, про проблеми виховання в Збройних силах в сучасних умовах слід поговорити детальніше. Останні події в державі підтвердили стару істину про те, що від морального стану особового складу, його патріотизму і готовності жертвувати собою заради Батьківщини вирішальною мірою залежить міць армії.

Сьогодні патріотизм характеризує ставлення особистості до своєї Батьківщини, а також рівень соціальної зрілості громадянського суспільства. Патріотизм, як почуття, розвивається „в умовах і під впливом соціального середовища і є не лише глибоким по природі соціальним явищем, а й джерелом існування і розвитку суспільства, атрибутом життєдіяльності соціуму” [10, с. 284]. У зв'язку з цим надзвичайно важливою постає проблема всебічного вдосконалення виховної роботи, загалом і військово-патріотичного виховання, зокрема.

Старі форми і методи виховання, які застосовувалися в армії під час комплектування її за призовом, сьогодні не завжди спрацьовують, або дають недостатній ефект. На сучасному етапі створення функціональних структур Збройних сил України, які комплектуються на контрактній основі і забезпечуватимуть виконання завдань щодо захисту суверенітету і територіальної цілісності, неможливе без підвищення професіоналізації, морально-бойових якостей та морально-психологічного стану військовослужбовців, досягнутих на нових підходах до їх виховання.

Виховання військовослужбовців, створення у них високого рівня мотивації в службі є предметом розгляду в багатьох нормативно-правових актах, прийнятих в Україні за роки незалежності.

Головними документами є Конституція України, Закони України: „Про Збройні сили України”, „Про загальний військовий обов'язок та військову службу”, „Про оборону України”, „Про увічнення перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років”, укази Президента України „Про концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді”, „Про впорядкування присвоєння почесних найменувань військовим частинам і установам”, „Про організацію шефства над кораблями Військово-Морських Збройних сил України, авіаційними частинами Військово-повітряних збройних сил України, аеромобільними військовими Сухопутних військ Збройних Сил” та інші [10, с. 282].

Спостереження за вихованням військовослужбовців контрактної служби, аналіз спеціальної літератури свідчать, що проблема формування високих морально-бойових якостей є актуальною і потребує подальшого вивчення та вдосконалення [7, с. 186].

На думку автора, це зумовлено насамперед:

По-перше, зміною поглядів на застосування Збройних сил України, способів і форм збройної боротьби, розвитком озброєння і військової техніки, що вимагають підвищення рівня виховної роботи військовослужбовців-контрактників.

По-друге, необхідністю подальшого вдосконалення методики формування потрібних морально-бойових якостей у різних сферах військової діяльності, особливо з переходом Збройних сил України на комплектування за наймом.

По-третє, наявністю соціальних проблем у війську та необхідністю, у зв'язку з цим, пошуку нових ефективних форм і способів виховного впливу на військовослужбовців-контрактників.

Виконання цього завдання вимагає від командирів, фахівців для роботи з особовим складом всіх рівнів врахування досвіду історичного минулого та досвіду передових країн світу щодо організації та змісту виховної роботи, значного підвищення якості і ефективності військово-педагогічного процесу шляхом впровадження нових підходів, форм і методів виховання.

Традиційними чеснотами в українському війську з давніх-давен були мужність, хоробрість, шляхетність, лицарство, дисципліна, витривалість. Саме ними відзначалися дружинники Київських князів, козаки Війська запорізького, воїни УНР та бійці Другої світової війни. Ці моральні якості були логічним продовженням тих цінностей, які не втрачають своєї актуальності і сьогодні: любов до ближнього, повага до людини праці, шанобливе ставлення до батьків тощо. Тобто, тих цінностей, які освячені і перевірені багатовіковою історією християнства [2, с. 4].

Зміна поглядів на застосування Збройних сил, форм і способів ведення бойових дій, розвиток технічних засобів ведення війни, застосування високоточної зброї і зростання напруженого характеру проведення бойових дій значно підвищили вимоги до виховної роботи з військовослужбовцями-контрактниками.

Останні воєнні конфлікти у світі показали, що сучасний бій характеризується винятковою динамічністю, напругою і швидкоплинністю бойових дій, жорсткою боротьбою за ініціативу. І тому сьогодні, як ніколи, дуже важливо формувати у військовослужбовців здатність якісно виконувати завдання бою, досягати перемоги.

Висуваючи високі вимоги до морально-бойових якостей військовослужбовців-контрактників, сучасний бій одночасно зумовив необхідність подальшого удосконалення процесу навчання і виховання їх, впровадження в нього всього нового, передового, характерного для сучасного етапу розвитку Збройних сил України.

Згідно з нормативними документами, загальною метою виховної роботи в Збройних силах України є підготовка військовослужбовців до виконання військового обов'язку з захисту Батьківщини, тобто військової служби. Підготовка військовослужбовця – це досягнення ним певного рівня загальної готовності успішно виконати свій військовий обов'язок. Загальна готовність – це стабільний комплекс важливих для військової служби якостей особистості військовослужбовця-контрактника, необхідних для успішної діяльності в особливих умовах військової служби.

Виховна робота передбачає морально-бойову, військово-патріотичну, психологічну та фізичну підготовку воїнів [9, с. 203].

Основною метою процесу виховання військовослужбовців контрактної служби є формування в них стійких національних почуттів та ідеалів, оволодіння військовою справою, розвиток морально-бойових якостей, необхідних для військової служби в сучасних умовах.

В організації формування національних, патріотичних почуттів у військовослужбовців провідне місце повинно займати Міністерство оборони України. У положенні про нього зазначається, що на військове відомство покладається:

- розроблення та здійснення заходів щодо розвитку культури і духовності у Збройних силах України, військово-патріотичного виховання громадян;

- затвердження військовим відомством Положення про премію імені Богдана Хмельницького за краще висвітлення військової тематики у творах літератури та мистецтва і складу Комітету з її присудження;

– затвердження Положення про проведення у Збройних силах творчих конкурсів, фестивалів та інших всеармійських мистецьких заходів [12, с. 35].

Сьогодні виховна робота серед українських військовослужбовців служби за контрактом здійснюється в процесі бойової та гуманітарної підготовки, під час повсякденної діяльності військ (сил). Водночас ці зусилля спрямовують на формування комплексу морально-бойових якостей, необхідних для військової служби, і передбачають цілеспрямований і всебічний вплив на військовослужбовців.

Виховна робота з військовослужбовцями-контрактниками здійснюється різними формами і методами.

Особливе місце займають заняття з бойової підготовки. Під час цих занять формуються почуття гідності за приналежність до Збройних сил України, вірність Батьківщині, повага до військових традицій, професії, військової техніки та озброєння, готовність до подолання труднощів, прагнення до оволодіння суміжними спеціальностями, формування високих морально-ділових (дисциплінованість, рішучість, стійкість, ініціативність, колективізм, витривалість).

Для успішної роботи пропонується дотримуватися основних форм і методів виховання [9, с. 203]. Серед них:

1. Диференціювання конкретних цілей, мети і завдань виховання по відношенню до колективу і окремих військовослужбовців:

– створення для них умов, за яких досвіченіший військовик передав би свій досвід менш досвіченому;

– виховувати соціальну свідомість і активність під час бойової підготовки, використовувати елементи змагання і конкуренції.

2. Методи, які пов'язані з попередньою і безпосередньою морально-психологічною підготовкою особового складу:

– вивчення кожного підлеглого, особливості і його характеру, мотивів проходити військову службу, захоплення, здібності, сильні і слабкі сторони тощо;

– імітація (максимальна) бою, вибухів, пожеж, вогневих точок, застосування зброї масового ураження. Це сприяє розвитку інтелектуальних якостей та емоційно-вольової стійкості;

– створення труднощів, близьких до бойових (ліміт часу на прийняття рішення, перешкоди у використанні засобів зв'язку, суперечливість даних тощо).

3. Застосування особистісно-орієнтованих технологій у військовому вихованні [1, с. 37]. Особистісний підхід до військовослужбовців у навчально-виховному процесі – провідний напрямок прогресивних педагогічних технологій у Збройних силах України. Він об'єднує та втілює такі виховні ідеї та принципи:

А) ідеї:

– розвитку особистості або його особистісної спрямованості військового виховання й освіти;

– активізація і використання внутрішніх механізмів саморегуляції розвитку особистості військовослужбовця як суб'єкта військово-педагогічного процесу;

– гуманізація та демократизація педагогічних взаємин як основи формування демократичної особистості військовослужбовця;

Б) принципи:

– поглиблення індивідуального і диференційованого підходу;

– природні відповідності виховання;

– гуманізму.

4. Методи та форми безпосереднього виховного та соціально-психологічного забезпечення бойової підготовки:

– пропаганда досвіду навчально-бойової роботи, морально-бойових якостей кращих військовослужбовців служби за контрактом;

– зміцнення і розвиток військових традицій;

– робота технічних гуртків, лекторіїв, шкіл передового досвіду;

– виступи учасників бойових дій, миротворчих місій, відвідування місць бойової слави та історичних пам'яток тощо [5, с. 28].

Отже, враховуючи вищезгадане, можна зазначити, щоб виховна робота з формування морально-бойових якостей була ефективнішою, доцільно використовувати такі основні форми педагогічного впливу:

– вивчення з особовим складом специфіки і особливостей приведення частин і підрозділів у бойову готовність;

– проведення інструкторсько-методичних занять та інструктажів щодо дій в умовах приведення частин в бойову готовність, а також форм і методів виховання;

– проведення змагань серед військовослужбовців-контрактників у процесі тренувань та навчань;

– проведення індивідуально-виховної роботи з солдатами-контрактниками, вивчення їх соціально-психологічних особливостей;

– моральне і матеріальне стимулювання кращих тощо.

Далеко не останнє значення у виховній роботі зі солдатами-контрактниками має тактична підготовка. Тільки там особовий склад пізнає характер сучасного бою, вчиться мужньо долати труднощі, загартовується морально, психологічно і фізично, опановує науку перемагати сильного, технічно озброєного противника.

Виховна робота в процесі тактичної підготовки сприяє моральній і психологічній підготовці військовослужбовців до збройної боротьби. У центрі його перебуває глибоке роз'яснення військовослужбовцям Військової присяги, Статутів Збройних сил України і наказів Міністра оборони України, завдань навчання, мобілізація військовиків на ведення рішучих та ініціативних дій, вмиле застосування бойової техніки і озброєння, підтримання високої дисципліни та пильності під час навчання [4, с. 75].

Особливе місце в діяльності командирів і начальників посідає гуманітарна підготовка всіх категорій військовослужбовців як складова частина виховної роботи. Великий виховний і мобілізуючий вплив має проведення у військових частинах і підрозділах тематичних читань, уроків, конференцій, присвячених історії та сучасності українського війська, шевченківських читань тощо.

Гуманітарна підготовка є важливим чинником підтримання належного рівня бойової готовності військ (сил), вдосконалення професійного вишколу, зміцнення військової дисципліни і правопорядку.

Виховний вплив у ході гуманітарної підготовки здійснюється ефективніше в умовах, коли точно визначаються і враховуються загальні і конкретні цілі; типові та індивідуальні особливості військовослужбовця або військового колективу (рівень вихованості, спрямованості, домінуючі риси характеру, психічний стан, здатність об'єктивно оцінювати свої можливості); методи і засоби впливу на характер (діяти переконанням чи примусом; вправами чи прикладом; швидко чи повільно); найдоцільніші форми роботи з особовим складом; під час проведення занять усіх видів ставляться додаткові навчальні цілі; творчі пошуки командирів і начальників спрямовані на пошук нових форм, методів і прийомів підвищення ефективності виховної роботи.

Питання підвищення ефективності та вдосконалення виховання військовослужбовців у сучасних умовах має розглядатися у тісному зв'язку з положеннями Державної комплексної програми реформування і розвитку Збройних сил України на 2012–2017 рр., Програми військово-патріотичного виховання у Збройних силах України на 2012–2017 рр.

Звідси витікає, що до перспективних напрямів діяльності Міністерства оборони України та відповідних державних структур щодо вдосконалення виховної роботи з військовослужбовцями на сучасному етапі доцільно зарахувати:

1. Створення необхідної законодавчої бази у сфері виховання громадян України, що може знайти своє відображення у спеціальному Законі України, який би, зокрема, визначав засади виховання. Потреба прийняття такого нормативно-правового акту, є очевидною (про що, зокрема, слушно наголошують науковці), оскільки, наприклад, відповідні закони у галузі освіти функціонують, а у сфері виховання – ні.

2. Вдосконалення взаємодії та координацію діяльності органів військового управління та їх структурних підрозділів, вищих військових навчальних закладів і науково-дослідних установ, а також органів державної влади та місцевого самоврядування у цій сфері. Це дозволить уникнути безсистемності та фрагментарності відповідних заходів і сприятиме якісному виконанню визначених завдань.

3. Покращення взаємодії військового відомства із громадськими організаціями, що містить значний резерв підвищення ефективності всіх напрямів виховання військовослужбовців-контрактників.

4. Ініціювання на державному рівні питання щодо залучення провідних науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів України до проведення фундаментальних досліджень з проблем виховання такої специфічної категорії громадян, як військовослужбовців та видання відповідних наукових праць (зокрема для потреб Збройних сил України).

Останні події в державі чітко показали, що проблеми армії є загальнодержавними. І всі державні чинники, громадянське суспільство повинні брати участь у вирішенні армійських проблем.

5. Ініціювання питання щодо включення у навчальні програми з гуманітарних дисциплін ВВНЗ Міністерства оборони України розділів, присвячених озброєнню курсантів (слухачів) необхідними знаннями з проблематики виховання військовослужбовців служби за контрактом.

Вирішення цієї проблеми сприятиме забезпеченню необхідного рівня педагогічної підготовленості майбутніх командирів (начальників).

6. Розгляд питання щодо введення розділів із проблематики виховання і педагогіки у програми професійної (командирської) підготовки у військах (силах). Це дасть змогу озброювати офіцерів, прапорщиків, сержантів обсягом знань, необхідним для організації ефективної роботи з підлеглими.

7. Вирішення питання щодо видання у необхідній кількості методичної літератури з проблем виховання солдат-контрактників військ (сил) та ін., що вкрай необхідно для практичної діяльності командирів (начальників) та інших посадових осіб.

8. Вдосконалення наукового супроводження впровадження військово-патріотичного виховання у Збройних силах України шляхом проведення актуальних наукових досліджень, науково-практичних конференцій (семінарів), круглих столів за цією проблематикою у ВВНЗ і науково-дослідних установах, пошуку єдиних методологічних поглядів на проблему військово-патріотичного виховання [12, с. 36].

Оскільки проблема військово-патріотичного виховання воїнів Збройних сил України і всієї молоді України є проблемою не тільки військового відомства, а і держави загалом, то слід наголосити на завданні патріотичного виховання на державному рівні.

До головних із них належать:

- розвиток у суспільстві високої соціальної активності, громадянської відповідальності;
- утвердження в Збройних силах України і в суспільстві, загалом, поваги до культурного та історичного минулого України;
- створення і забезпечення реалізації можливостей для повноцінної соціалізації молодих громадян, зокрема і в Збройних силах України, більш активного їх залучення у вирішенні проблем загальнодержавного значення;
- виховання воїнів та всієї молоді у дусі поваги до Конституції країни, законності, норм суспільного та колективного життя, створення умов для забезпечення реалізації конституційних прав людини;
- розвиток у воїнів та в усіх громадян почуття гордості, глибокої поваги до символів держави – Герба, Прапора, Гімну України, іншої загальнодержавної та регіональної символіки та історичних святинь, гордості за країну, а також окремі регіони та міста;
- створення умов для посилення патріотичної спрямованості телерадіомовлення та інших засобів масової інформації, активна протидія антипатріотизму, маніпулюванню інформацією, фальсифікації історії України;

– формування расової, національної, релігійної терпимості, розвиток дружніх відносин між представниками різних етнічних груп [11].

Отже, важливими умовами для успішної виховної роботи з військовослужбовцями контрактної служби є врахування специфіки різних видів військової діяльності, залучення до цієї роботи усіх державних чинників і громадянського суспільства, а також вибір оптимальних форм і методів виховного впливу. Вони спрямовані насамперед на:

– формування ідейного та світоглядного аспекту свідомості військовослужбовців, які приходять у Збройні сили України за контрактом, що дає змогу їм краще зрозуміти свій військовий обов'язок, соціальне значення військової професії;

– доведення до свідомості особового складу патріотичних ідей, вимог Конституції України, інших нормативно-правових актів з питань військового будівництва і гарантування безпеки України;

– формування почуття гордості за приналежність до Збройних сил України, ідейних переконань як підвалин багатьох морально-бойових якостей.

Виховання військовослужбовців у будь-якій державі залежить від економічних, політичних, національних, релігійних тощо чинників. Докорінні зміни, які відбуваються нині в Збройних силах, передбачають створення адекватних до цих процесів соціально-педагогічних умов і зумовлюють необхідність оптимального розвитку системи виховання, впровадження актуальних ідей і технологій, перехід від авторитарної до особисто орієнтованої диференційованої системи виховання.

Перехід на комплектування Збройних сил України від служби за примусом до служби добровільної за контрактом потребує нових підходів та вдосконалення системи виховної роботи, основна мета якої полягає у цілеспрямованій, послідовній та ефективній роботі з формування у військовослужбовців високих морально-ділових якостей, необхідних для надійного захисту Батьківщини.

1. Автушенко О.С. *Особистісно-орієнтовані технології у військовому вихованні* / Вісник КНУ ім. Т.Шевченка. – К.: Вид-во: „Київський університет”, 2012. № 28. – С. 35–38. 2. Андресюк Б. *Відкритий лист громадських організацій України до керівництва держави щодо незадовільного вирішення проблем Збройних Сил України* // Військо України. – 2007. – С. 4–5. 3. *Виховна робота в підрозділах Збройних Сил України* / Безбах В.Г., Бабенко М.С., Баранівський В.Ф. та ін.: Навч. посіб. За заг. ред. В.В. Ягунова. – К.: НАОУ, 2005. – 246 с. 4. Іващенко Г.І., Лішавський В.Г., Євтушенко В.В. *Основні поради щодо рекламування контрактної військової служби в Збройних Силах України*. – К.: ЦНДІ ЗС України, 2003. – 75 с. 5. *Інструкція про організацію виконання вимог Положення про проходження військової служби солдатами (матросами), сержантами і старшинами Збройних Сил України*. – К.: МО України, 2002. – 28 с. 6. Указ Президента України „Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/948/2002/> 7. *Морально-психологічне забезпечення діяльності військ (сил): Навч. посіб.* / Алещенко В.І., Безбах В.Г., Богайчук В.Ж. та ін. – К.: НАОУ, 2007. – 176 с. 8. Радецький В.Г. *Досвід збройних конфліктів другої половини ХХ століття* // Народна Армія. – 2007. – 501 с. 9. Ротань М.П., Стасюк В.В. *Словник-довідник з проблем морально-психологічного забезпечення життєдіяльності та застосування військ (сил). Ч.І.* – К.: ВГІ НАОУ, 2002. – 203 с. 10. Котелевський П.М. *Військово-патріотичне виховання особового складу Збройних Сил України на бойових традиціях армії та народу* / Збірник наук. Праць НДІУ. – К.: Фоліан, 2005. – Т.ІV. – С.281–286. 11. Шуть С.В. *Національно-патріотичне виховання молоді в сучасних умовах* / Національне агентство України з питань державної служби. *Тези до публічного виступу.* Київ, 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nads.gov.ua/control/uk/publish/article>. 12. Щербинін О.М. *Військово-патріотична робота в Збройних Силах України* // Оборонний вісник, № 12. – К., 2011. – С. 33–37.